

Марына Свістунова

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Беларусь

e-mail: svistunovami@bsu.by

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8856-9530>

Тэатын Рот-Жэброўскі і яго дапаможнікі па беларускай мове

Teatyn Rott-Zhebrousky and his textbooks on the Belarusian language

Abstract: In the article basic biographical information about Professor Teatyn Rott-Zhebrousky is provided, observations on the structure, content, principles and features of two textbooks on the Belarusian language are given: “Grammar of the Belarusian language. Grammatical minimum” in 2 parts (1991–92) and “Historical grammar of the Belarusian language” (1992). The first of these textbooks was intended for studying Belarusian as a foreign language, the second – for studying at an in-depth, but more narrowly focused level.

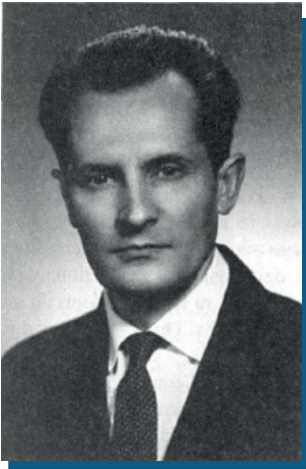
Keywords: Teatyn Rott-Zhebrousky, Belarusian as a foreign language, textbook on the Belarusian language, descriptive grammar of the Belarusian language, historical grammar of the Belarusian language.

Рэзюмэ: У артыкуле падаюцца асноўныя біяграфічныя звесткі аб прафесары Т. Рот-Жэброўскім, прыводзяцца назіранні над структурай, зместам, прынцыпамі і асаблівасцямі двух дапаможнікаў па беларускай мове: “Граматыка беларускай мовы. Граматычны мінімум” у 2-х частках (1991–92) і “Гістарычная граматыка беларускай мовы” (1992). Першы з названых дапаможнікаў прызначаўся для вывучэння беларускай мовы як замежнай, другі – для вывучэння на паглыбленым, але больш вузка скіраваным узроўні.

Ключавыя словы: Тэатын Рот-Жэброўскі, беларуская мова як замежная, вучэбны дапаможнік па беларускай мове, апісальная граматыка беларускай мовы, гістарычная граматыка беларускай мовы.

Уступ. Працы прафесара Люблінскага ўніверсітэта імя Марыі Кюры-Складоўскай і Люблінскага каталіцкага ўніверсітэта Тэатына Рот-Жэброўскага ў галіне беларусістыкі, на жаль, не набылі шырокай вядомасці ў беларускім мовазнаўстве. Пра яго трэба гаварыць не толькі як пра славіста, што працаваў у тым ліку ў рэчышчы беларусістыкі, але і як пра стваральніка шматлікіх

вучэбных дапаможнікаў, сярод якіх нашу ўвагу прыцягнулі дапаможнікі па сучаснай беларускай мове і яе гісторыі. Паколькі ўзніклі яны ў польскім адукацыйным дыскурсе, то могуць быць аднесены да вучэбных выданняў па беларускай мове для інафонаў. Так, у артыкуле “Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego (Некалькі заўваг пра навучанне палякаў

Тэатын Рот-Жэброўскі
18.12.1919–10.08.2004
(фота з артыкула
В. Віткоўскага)

беларускай мове як замежнай)” Радаслава Калеты, ў шэрагу іншых дапаможнікаў, створаных у Польшчы, узгадваюцца і выданні Т. Рот-Жэброўскага [Kaleta 2015: 70].

І хаця, як адзначаецца ў вышэйназваным артыкуле “... метадыка выкладання беларускай мовы як замежнай для палякаў не была глыбока распрацавана ні ў адной кніжнай публікацыі”¹ [Kaleta 2015: 70], тым не менш кожная з такіх публікацый варта асобнай увагі якраз дзеля аналізу і стварэння такой паглыбленай распрацоўкі.

1. Біяграфічныя звесткі. Тэатын Рот-Жэброўскі (Teotyp Rott-Żebrowski) нарадзіўся 18 снежня 1919 г. у мястэчку Германавічы. У сучаснасці Германавічы – аграгарадок ў Шаркаўшчынскім раёне Віцебскай вобласці, да 2006 г. лічыліся вёскай. У складзе Беларускай ССР знаходзяцца з 1939 г. Да гэтага часу Германавічы як цэнтр гміны паводле Рыжскага мірнага дагавора 1921 г. уваходзілі ў склад Дзісенскага павета Віленскага ваяводства II Рэчы Паспалітай. У 1918–1920 гг. Германавічы, як і іншыя населеныя пункты на памежжы Савецкай Беларусі з Літвой, Латвіяй і Польшчай, неаднаразова мянялі дзяржаўную прыналежнасць.

Далучанасць да памежных тэрыторый, падтрыманая лінгвістычнай, культурнай і рэлігійнай разнастайнасцю, пашыранай на іх, як правіла,

¹ Пераклад з польскай мовы ў артыкуле наш. – М. С.

фарміруе адметную нацыянальную самаідэнтыфікацыю. У 1992 г. Т. Рот-Жэброўскі пра сябе паведамляў так:

Нарадзіўся на Віленшчыне, называю сябе палякам, але маю права назваць сябе і літоўцам, бо мая бабка была літоўкай і пакуль яна жыла, размаўляў з ёй і з дзедкам таксама часам па-літоўску, і беларусам, бо мама была беларускай і праваслаўнай, быў беларускім настаўнікам і мовы беларускай не забыў. Такіх мяшаных сем’яў было шмат [Rott-Żebrowski 1992c: 206–207].

Досыць незвычайнае імя – Тэатын – таксама сведчанне поліэтнічнага культурна-рэлігійнага жыцця. Як адзначае аўтар вялікага артыкула “Białoruskie drogi profesora Teotypa Rott-Żebrowskiego (Беларускія дарогі прафесара Тэатына Рот-Жэброўскага)” Лена Глагоўская:

Імя Тэатын таксама спецыфічнае для таго культурнага асяроддзя, бо ў беларускай мове гучыць як Феафан – скарочанае Фама, ці Томаш – так, як называлі яго сябры ў Польшчы. Прафесар Ян Арлоўскі ва ўспамінах аб ім звярнуў увагу на тое, што “ў прыватным жыцці ўжываў імя Томэк” [Głogowska 2015: 132]².

Т. Рот-Жэброўскі скончыў школу ў мястэчку Лужкі і гімназію ў Дзісне, якая на той час была павятовым горадам [Witkowski 2006: 10]. Як паведамляе Л. Глагоўская са спасылкай на архіў

² Імя *Тэатын* настолькі незвычайнае, што стала прычынай блытаніны: імёны *Фама* і *Тамаш* ці *Томаш* з’яўляюцца беларускімі варыянтамі грэчаскага імя Θεός, якое ў сваю чаргу ўзыходзіць да арамейскага ܡܫܚܐ ‘блізнец’. А імя *Феафан* паходзіць ад грэчаскага Θεοφανής і мае значэнне ‘богаяўленне’. Скарочаная форма гэтага імя – *Фафан*. То бок, *Тамаш*, *Томаш* або *Томэк*, і *Феафан* (*Тэатын*, калі дапусціць, што гэта варыянт імя *Феафан*) – гэта розныя імёны. Маларазумеласць і непашыранасць імёнаў *Феафан* і *Тэатын* якраз і выклікалі іх блытаніну і замену на больш прывычныя формы – *Томаш*, *Томэк* – прынамсі ў час жыцця Т. Рот-Жэброўскага ў Польшчы. Заўважым таксама, што існуюць яшчэ і імёны *Феатэкс* ад грэчаскага Θεο ‘бог’ і τέκνον ‘дзіця’ і *Феатых* ад грэчаскага Θεο ‘бог’ і τύχη ‘лёс, выпадак; шчасце’.

Тэатын Рот-Жэброўскі і яго дапаможнікі па беларускай мове

Люблінскага ўніверсітэта імя Марыі Кюры-Складоўскай, Т. Рот-Жэброўскі пэўны час працаваў школьным настаўнікам у родных Германавічах (1 верасня 1940 г. – 31 лістапада 1941 г.) і ў Лужках (1 снежня 1941 г. – 24 чэрвеня 1944 г.) [Głogowska 2015: 127].

Як вынікае з успамінаў, запісаных і дасланых Т. Рот-Жэброўскім у 1992–1993 гг. Адзе Райчонак (на той час – настаўніца ў Германавічах, якая актыўна займалася краязнаўствам і зборам матэрыялаў для музея Язэпа Драздовіча, адкрытага ў 1995 г.), ён добра ведаў мастака, а таксама Міхася Машару, ва многім дзякуючы якому стаў настаўнікам і нават пэўны час быў захаваны ад вайскавай службы [Głogowska 2015: 124, 127]. Ведаў Т. Рот-Жэброўскі і іншых мясцовых дзеячаў: Міхала Зуя (пасля 1949 г. – заснавальнік і кіраўнік згуртавання беларусаў Аўстраліі), Вацлава Катовіча, Пятра Лагуна (паэт), Мар’яна Янцэвіча і інш., якія з прыходам у 1944 г. Чырвонай Арміі эмігравалі ў Польшчу [Głogowska 2015: 124–126, 128–129]. Пасля 1939 г. Т. Рот-Жэброўскі, як і ўсе мясцовыя, стаў лічыцца грамадзянінам СССР і быў прызваны ў Чырвоную Армію. Як вынікае з матэрыялаў Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны Расійскай Федэрацыі (ЦАМА), апублікаваных у электронным банку дакументаў перыяду Вялікай Айчыннай вайны “Памяць народа”, Т. Рот-Жэброўскі (у дакументах – Теотин Павлович Жабровский, 1919 года рождения) прызваны быў Шаркаўшчынскім раённым ваенным камітэтам і паступіў на вайсковую службу 21 ліпеня 1944 г., служыў у званні чырвонаармейца. 13 і 28 студзеня 1945 г. ім быў здзейснены падзвіг, за які ён быў узнагароджаны Ордэнам Айчыннай вайны II ступені. Дакумент аб гэтым захоўваецца ў ЦАМА: фонд 33, вопіс 686196, адзінка захоўвання 7423 [Память...].

У артыкуле Веслава Віткоўскага пра раненне Т. Рот-Жэброўскага ўдакладняецца: 28 студзеня 1945 г. падчас фарсіравання ракі Прэголі пад Калінінградам быў цяжка паранены і камісаваны па інваліднасці [Witkowski 2006: 10].

Нам не вядома, ці атрымаў Т. Рот-Жэброўскі свой ордэн, ва ўсякім разе ў апублікаваных матэрыялах Л. Глагоўскай (са шматлікім цытаваннем слоў самога Т. Р), а таксама В. Віткоўскага пра гэты факт не ўзгадваецца. Цалкам верагодна, што не, бо ў родныя Германавічы са шпіталью ён вярнуўся на пачатку мая [Głogowska 2015: 133], а ўжо ў ліпені ці жніўні назаўсёды выехаў у Польшчу.

Вярнуўшыся ў родныя мясціны пасля камісавання з арміі, працаваў у школе ў Лужках. Але ў хуткім часе быў вымушаны пакінуць радзіму, каб пазбегнуць прапанаванага яму таёмнага супрацоўніцтва з савецкімі органамі дзяржаўнай бяспекі [Głogowska 2015: 135, Witkowski 2006: 10]. Як паведамляе В. Віткоўскі, дзякуючы зычлівасці ўпаўнаважанага Польскага камітэта народнага вызвалення, які ўпісаў Т. Рот-Жэброўскага да эвакуацыйнай карты старэйшай сястры, на пачатку ліпеня 1945 г. той легальна выехаў у Польшчу [Witkowski 2006: 10] (паводле іншых крыніц – у жніўні 1945 г. [Głogowska 2015: 136]), куды ў розны час яшчэ раней эмігравалі маці, тры сястры і брат [Głogowska 2015: 132]. Ужо ў камуністычнай Польшчы ён быў падазраваны ва ўдзеле ў беларускім нацыяналістычным руху і “варожай дзейнасці”, але праведзеныя ў 1948–1955 гг. адпаведнымі органамі шматгадовыя пошукі, допыты і расследаванні гэтага не пацвердзілі (гл. падрабязна са спасылкамі на архіўныя дакументы ў вышэй названым артыкуле Л. Глагоўскай [Głogowska 2015]).

Зялёная Гура, Арпішаў, Міланувэк, Яснаполе, Кратошын, Вроцлаў, Варшава, Каліш, Люблін – месцы пражывання, працы і навучання, якія сведчыць пра няпросты жыццёвы і насычаны падзеямі прафесійны шлях Т. Рот-Жэброўскага. Пэўны час ён выкладаў рускую мову ва ўстановах сярэдняй адукацыі. У 1959 г. скончыў філалагічны факультэт Вроцлаўскага ўніверсітэта. У 1965 г. Т. Рот-Жэброўскі пачаў працаваць выкладчыкам рускай мовы ў Люблінскім універсітэце імя Марыі Кюры-Складоўскай. Як паведамляецца ў артыкуле Л. Глагоўскай (са спасылкай

на адпаведныя крыніцы), у 1965–1967 гг. Т. Рот-Жэброўскі – старшы асістэнт, 1967–1975 гг. – ад’юнкт, 1975–1989 гг. – дацэнт, з 1989 г. – прафесар; у 1973–1974 і 1976–1981 гг. кіраваў аддзяленнем (zakładem) рускай мовы, а ў 1976–1981 гг. быў намеснікам дырэктара Інстытута рускай філалогіі [Głogowska 2015: 156]. Ад 1990 г. як супрацоўнік Інстытута славянскай філалогіі выкладаў гістарычную граматыку беларускай мовы для студэнтаў II курса навастворанай спецыяльнасці “беларуская філалогія” [Głogowska 2015: 156–157]. Прафесар Т. Рот-Жэброўскі супрацоўнічаў з Люблінскім каталіцкім універсітэтам (ад 1989 г.), дзе ў 1991–1995 навучальных гадах выкладаў для студэнтаў-беларусістаў гістарычную і апісальную граматыку беларускай мовы, параўнальную граматыку ўсходнеславянскіх моў, а таксама вёў семінар па параўнальнай граматыцы славянскіх моў [Głogowska 2015: 157–158].

Не стала прафесара Т. Рот-Жэброўскага 10 жніўня 2004 г.

Веданне акалічнасцяў біяграфіі навукоўца і выкладчыка дапамагаюць у разуменні асноўных прынцыпаў і падыходаў, рэалізаваных ім пры стварэнні вучэбных дапаможнікаў па беларускай мове.

2. Навуковыя зацікаўленні. Т. Рот-Жэброўскага звязаныя з атрыманай ім кваліфікацыяй па спецыяльнасці “руская філалогія”. У 1967 г. ён абараніў дысертацыю “Język Sudiebnika Iwana III z 1497 r. (Мова Судзебніка Івана III 1497 г.)”, у 1975 г. – дысертацыю “Pismo i fonetyka Izbornika Światosława z 1076 roku na tle pisma i fonetyki zabytków ruskich XI w. i kanonu starosłowiańskiego (Графіка і фанетыка Ізборніка Святаслава 1076 г. на фоне графікі і фанетыкі рускіх помнікаў XI ст. і стараславянскага канона)”, якая стала габлітацыйнай працай. Т. Рот-Жэброўскі з’яўляецца аўтарам шэрага прац па стараславянскай мове і гісторыі ўсходнеславянскіх моў, якія датычацца найбольш старажытных помнікаў пісьменства: Кіеўскага імшала, Рэймскага евангелля, Астрамірава евангелля, Ізборніка Святаслава і інш. Акрамя гэтага ў навуковым набытку прафесара

Т. Рот-Жэброўскага працы з галіны польскай, стараславянскай, беларускай і ўкраінскай моў, а таксама кампаратывістыкі і тэорыі сучаснага мовазнаўства.

Для выкладчыцкай практыкі Т. Рот-Жэброўскі падрыхтаваў і апублікаваў вучэбныя дапаможнікі па гісторыі рускай і беларускай моў, а таксама па стараславянскай, беларускай, украінскай і грэчаскай мовах.

Асноўным друкаваным вынікам беларусістычных зацікаўленняў і практыкі выкладання прафесара Т. Рот-Жэброўскага трэба лічыць працы, аб’ектам якіх выступае ўласна беларуская мова. Найперш гэта два дапаможнікі: 1) Gramatyka języka białoruskiego. Minimum gramatyczne. Cz. 1–2. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1991–1992. Cz. 1. 1991. 119 s.; Cz. 2. 1992. 70 s.; 2) Gramatyka historyczna języka białoruskiego. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1992. 192 s.; а таксама асобны артыкул “U źródeł współczesnego białoruskiego języka literackiego (‘‘Ля вытокаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы’’) (Dzieje Lubelszczyzny. T. VI: Między Wschodem a Zachodem. Cz. IV. Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim; pod red. J. Bartmińskiego i M. Łesiowa. Lublin, 1992. S. 195–207).

3. Дапаможнікі па беларускай мове. Т. Рот-Жэброўскага былі створаны для польскіх студэнтаў, якія вывучалі мову суседняга народа; верагодна, сярод іх былі і этнічныя беларусы, якія жылі ў Польшчы. Аднак па сутнасці – гэта дапаможнікі па беларускай мове як замежнай. На пачатку 1990-х гадоў, калі прафесар займаўся іх падрыхтоўкай, практыка складання вучэбных выданняў такога кшталту была абмежаванай (гл. пра гэта артыкул Вольгі Барысенкі “Вучэбна-метадычныя дапаможнікі па беларускай мове як замежнай. Дыяхранічны аспект” [Барысенка 2017]).

Хваля беларускага нацыянальнага ўздыху канца 1980-х – пачатку 1990-х гадоў адгукнулася ў Польшчы праз павышэнне цікавасці да беларускага народа, яго гісторыі, культуры і мовы. Так, новая спецыяльнасць “беларуская філалогія”

Тэатын Рот-Жэброўскі і яго дапаможнікі па беларускай мове

з’явілася ў шэрагу ўніверсітэтаў Польшчы, у тым ліку ў Люблінскім універсітэце імя Марыі Кюры-Складоўскай і Люблінскім каталіцкім універсітэце, для студэнтаў якіх прафесар Т. Рот-Жэброўскі і выкладаў апісальную і гістарычную граматыку беларускай мовы.

I. Gramatyka języka białoruskiego. Minimum gramatyczne (далей – “Граматыка”, у прыкладах – Г) выйшла ў дзвюх частках: I частка – у ліпені 1991 г., II частка – у лістападзе 1992 г. Рэцэнзентам выступіў доктар габілітаваны прафесар В. Віткоўскі. Кожная з частак была надрукаваная накладам у 1025 экзэмпляраў, што сведчыць пра запатрабаванасць выдання. Яго мэтавая аўдыторыя – студэнты вышэйшых навучальных устаноў, якія вывучаюць беларускую мову. Але апісальная “Граматыка” магла быць запатрабаванай і ў навуковым асяродку, паколькі сістэматызавана падавала асноўныя звесткі па беларускай мове. Да таго ж у ёй адсутнічала практычная частка.

Па сваёй сутнасці “Граматыка” з’яўляецца вучэбным дапаможнікам па сучаснай беларускай мове, які складаецца з наступных раздзелаў: фанетыка, графіка і арфаграфія, словаўтварэнне, марфалогія (I частка), сінтаксіс (II частка). Кожны з раздзелаў складаецца з рознай колькасці падраздзелаў, у якіх уводзіцца неабходная лінгвістычная тэрміналогія і раскрываецца асноўны змест. Першая частка мае наступную структуру:

Фанетыка. Моўны апарат чалавека. Гук і літара. Склад. Націск. Фанетычная транскрыпцыя. Падзел гукаў (фанем). Галосныя фанемы. Зычныя фанемы. Ненаціскныя галосныя. Нескладовае ў. Падаўжэнне зычных. Гукавыя законы ў галіне зычных. Спрашчэнне груп зычных. Прыстаўныя гукі. Пераход *i* ў *y*. Узор фанетычнай транскрыпцыі. Чаргаванне гукаў.

Графіка і арфаграфія. Азбука. Гісторыя беларускага пісьма. Прынцыпы сучаснай беларускай арфаграфіі.

Словаўтварэнне. Састаў слова. Складаныя словы. Змяненні ў марфалагічным складзе слова. Немарфалагічныя спосабы ўтварэння слоў.

Марфалогія. Граматычныя значэнні. Прынцыпы выдзялення часцін мовы. Часціны мовы. **Назоўнік.** Агульныя звесткі. Скланенне назоўнікаў. Нескланяльныя назоўнікі. Асновы назоўнікаў. I скланенне. II скланенне. III скланенне. Рознаскланяльныя назоўнікі. Клічныя формы. **Прыметнік.** Агульныя звесткі. Поўныя і кароткія формы. Супені параўнання. Скланенне прыметнікаў. Пераход прыметнікаў у назоўнікі. **Лічэбнік.** Агульныя звесткі. Сінтаксічная сувязь колькасных лічэбнікаў з назоўнікамі. Скланенне лічэбнікаў. **Займеннік.** Агульныя звесткі. Скланенне займеннікаў. **Дзеяслоў.** Агульныя звесткі. Інфінітыў. Пераходныя і непераходныя дзеясловы. Станы дзеясловаў. Трыванні (віды) дзеясловаў. Асновы дзеясловаў. Лады. Формы абвеснага ладу. Умоўны лад. Загадны лад. Дзеепрыметнік. Дзеепрыметнікі незалежнага стану. Дзеепрыметнікі залежнага стану. Скланенне дзеепрыметнікаў. Пераход дзеепрыметнікаў у прыметнікі. Дзеепрыслоўе. **Прыслоўе.** Значэнне і падзел прыслоўяў. Утварэнне прыслоўяў. Ступені параўнання прыслоўяў. **Службовыя словы.** 1. Прыназоўнікі. 2. Злучнікі. 3. Часціцы. **Выклічнікі. Катэгорыя стану. Мадальныя словы.**

Другая частка “Граматыкі” складаецца з наступных раздзелаў і падраздзелаў:

Сінтаксіс.

I. Словазлучэнне. 1. Тыпы словазлучэнняў. 2. Віды сувязі слоў у словазлучэнні.

II. Просты сказ. 1. Сказ і яго прызнакі. 2. Тыпы сказаў па мэце выказвання. 3. Тыпы сказаў па структуры. 4. Члены сказа. А. Дзейнік. Б. Выказнік. В. Сувязь дзейніка з выказнікам. Г. Дапаўненне. Д. Азначэнне. Е. Прыдатак. Ж. Акалічнасці. 5. Аднасастаўныя сказы. 6. Нечлянімыя сказы. 7. Няпоўныя сказы. 8. Сказы з аднароднымі членамі. 9. Сказы з адасобленымі членамі. 10. Словы, граматычна не звязаныя са сказам.

III. Складаназлучаны сказ. 1. Спалучальныя сказы. 2. Супраціўныя сказы. 3. Размеркавальныя сказы. 4. Уступальныя сказы.

IV. Складаназалежны сказ. 1. Дзейнікавы даданы сказ. 2. Выказнікавы даданы сказ. 3. Дапаў-

няльны даданы сказ. 4. Азначальны даданы сказ. 5. Акалічнасныя даданыя сказы. 1) Даданыя сказы часу. 2) Даданыя сказы месца. 3) Даданыя сказы прычыны. 4) Даданыя сказы мэты. 5) Даданыя сказы ўмовы. 6) Даданыя сказы ўступкі. 7) Даданыя сказы спосабу. 8) Даданыя сказы меры і ступені. 9) Даданыя параўнальныя сказы. 6. Даданы сказ выніку. 7. Даданы сказ супастаўны. 8. Даданы далучальны сказ.

V. Бяззлучнікавыя складаназалежныя сказы.

VI. Складаныя сінтаксічныя канструкцыі.

VII. Перыяд.

VIII. Простая і ўскосная мова.

IX. Пунктуацыя. 1. Крокка. 2. Пытальнік. 3. Клічнік. 4. Шматкроп'е. 6. Крокка з коскаю. 7. Двукроп'е. 8. Працяжнік. 9. Дужкі. 10. Двукоссе.

Як бачна, структура “Граматыкі” ў цэлым традыцыйная. Яе змест адпавядае тагачаснаму ўзроўню навуковых ведаў пра беларускую мову, выкарыстаюваецца пашыраная ў польскай славістыцы тэрміналогія.

Т. Рот-Жэброўскі як славіст, які добра ведаў гісторыю ўсходнеславянскіх моў, часам суправаджаў асноўны вучэбны матэрыял у “Граматыцы” гістарычнымі каментарамі. Асабліва часта гэта адзначаецца ў некаторых тэмах па фанетыцы і марфалогіі. Аднак ужо ва “Уводзінах” даецца сціслае апісанне гісторыі беларускай мовы ад перыяду распаду праславянскай мовы-асновы і да сучаснасці (1990-х гадоў). Пры гэтым асобна тлумачыцца сітуацыя разыходжання арфаграфічна-граматычных нормаў у Заходняй і Усходняй Беларусі, узгадваецца “Беларуская граматыка для школ” Браніслава Тарашкевіча (Г, I, с. 5–7).

Да граматыкі Б. Тарашкевіча стваральнік дапаможніка звяртаецца неаднаразова. Так, напрыклад, паведамляючы пра перадачу на пісьме выбухнога *z*, згадваецца дыграф *kz* у пісьменстве Вялікага Княства Літоўскага і спецыяльная графема *г*, якая ўжывалася ў “Граматыцы” (1619 г.) Мялеція Смятрыцкага, а таксама ў дапаможніку Б. Тарашкевіча (Г, I, с. 10). Каб даць узор транскрыпцыі ўрыўку з мастацкага твора, была ўзятая цытата з Б. Тарашкевіча (Г, I, с. 19–20).

Адносна канчаткаў меснага склону назоўнікаў множнага ліку паведамляецца: “Тарашкевіч рэкамендаваў пад націскам ужываць флексіі: *-ёх, -ох: касцёх, начох*” (Г, I, с. 49). А пра формы загоднага ладу множнага ліку (накштальт *ідзеце, нясеце, любеце, бярэце*) гаворыцца: “Формы гэты шырока ўжываліся ў літаратурнай мове да рэформы 1933 г. і толькі яны ўзаконены былі граматыкай Тарашкевіча” (Г, I, с. 96). У сістэме часоў дзеяслова асобны прадбудучы час вылучаецца са спасылкай на граматыку Тарашкевіча (Г, I, с. 93). Відавочна, што для Т. Рот-Жэброўскага “Беларуская граматыка для школ” Б. Тарашкевіча была аўтарытэтным дапаможнікам, які ён добра ведаў і на які арыентаваўся, хаця ва ўласнай маўленчай практыцы і прытрымліваўся прынятых у Беларусі нормаў сучаснай яму беларускай літаратурнай мовы.

Гістарычныя каментары Т. Рот-Жэброўскага сустракаюцца на старонках першай часткі дапаможніка. У раздзеле “Графіка і арфаграфія” змешчаны асобны падраздзел гістарычнай скіраванасці – “Гісторыя беларускага пісьма” (Г, I, с. 25). У раздзеле “Фанетыка” гістарычныя каментары тлумачаць умовы развіцця той ці іншай фанетычнай асаблівасці. Так, напрыклад, пра падаўжэнне зычных паведамляецца, што яно ўзнікла “на месцы старога спалучэння гукаў: галосны + *j* + галосны тыпу *kołos + j + e, bogat + j + e*” (Г, I, с. 15); сучасныя прыклады дысімільнаці супастаўляюцца з праформамі: *ісці* з **idti*, *месці* з **metti*, *хто* з **kъto*, *што* з **ъto* (Г, I, с. 17). У раздзеле “Словаўтварэнне” гістарычным каментаром суправаджаецца апісанне паняцця марфалагічнага вузла (Г, I, с. 29), а таксама змен у марфемнай структуры слова (Г, I, с. 31). У раздзеле “Марфалогія” пры парадыгмах назоўнікаў-назваў маладых істот, а таксама *маці* і *неба* ўзгадваюцца дэтэрмінатывы (Г, I, с. 50–51), пры апісанні ўтварэння прыналежных прыметнікаў – старажытныя суфіксы *-*ьж*, *-*ь* (Г, I, с. 56). Утварэнне лічэбнікаў другога дзясятка (11–19) паказана праз змены ў словазлучэннях накштальт *odinъ + na + desęte, dva + na + desęte* і г. д. (Г, I, с. 68).

Тэатын Рот-Жэброўскі і яго дапаможнікі па беларускай мове

Сціслыя і даступныя гістарычныя каментары, пададзеныя Т. Рот-Жэброўскім у дапаможніку, маюць на мэце патлумачыць пэўную з’яву ці факт, і заўважым, што ўвядзенне такіх каментароў цалкам мэтазгодна, паколькі немагчыма засвоіць тое, чаго не разумееш. А разуменне дадзеных з’яў і фактаў немагчыма без звароту да гісторыі іх узнікнення і развіцця.

І такім чынам, праз гістарычныя каментары ў “Граматыцы” Т. Рот-Жэброўскага рэалізоўваўся прынцып гістарызму, які мае на ўвазе разгляд з’яў сацыяльна-культурнага характару, да ліку якіх адносіцца і мова, у дынаміцы іх змен, заканамерным развіцці.

Акрамя гістарычных каментароў у першай частцы “Граматыкі” сустракаюцца таксама тлумачэнні, звязаныя з беларускім дыялектным маўленнем. Часцей за ўсё гэта апісанні варыянтаў, адрозных ад прынятых у літаратурнай мове. Напрыклад, у агульных заўвагах пра назоўнік узгадваецца: “У некаторых дыялектах часамі ўжываецца форма парнага ліку: *дзе назе, дзве руцэ, дзве сасне і др.*” (Г, I, с. 37). У падраздзеле “Клічныя формы” паведамляецца, што з канчаткамі *-е, -а, -у, -ю* яны сустракаюцца “ў народнай мове, а пад яе ўплывам і ў мастацкай літаратуры ў слоў мужчынскага роду” (Г, I, с. 53–54). Пры апісанні часоў дзеяслова ўзгадваецца сінтэтычная форма будучага часу нахштальт *пісацьму, пісацьмеш, пісацьме* і г. д., прадстаўленая “ў паўднёва-заходніх беларускіх гаворках а таксама і ў літаратурных творах”, і канстатуецца: “З часу рэформы арфаграфічна-граматычных норм у 1933 г. яна [такая форма – М. С.] прызнаецца дыялектнай” (Г, I, с. 93). Пра спецыфічныя формы даўномінулага прошлага часу гаворыцца: “У сучаснай беларускай літаратурнай мове і дыялектах ужываецца з а п р о ш л ы ч а с, які абазначае дзеянне ранейшае другога прошлага дзеяння”, апісваюцца тры спосабы ўтварэння такіх формаў і прыводзяцца адпаведныя прыклады (Г, I, с. 94). Дыялекты ўзгадваюцца таксама, калі апісваюцца дзеяслоўныя формы загаднага ладу (Г, I, с. 96).

Заўважаецца, што ўзгадкі пра дыялектныя формы суправаджаюцца ўдакладненнямі, што з дыялектнага маўлення такія формы трапляюць у “мастацкую літаратуру”, “літаратурныя творы”, “сучасную беларускую літаратурную мову”. Такім чынам, Т. Рот-Жэброўскі не столькі звяртае ўвагу на варыянты ў дыялектным і літаратурным маўленні, колькі тлумачыць прычыны самога факта іх існавання. Уяўляецца, што гэты навукова-метадычны прыём у апісальнай “Граматыцы” мэтазгодны і выкарыстаны дарэчы.

У “Граматыцы” адсутнічае практычная частка, але, натуральна, як у любым вучэбным выданні, у гэтым таксама прыводзяцца шматлікія прыклады. З аднаго боку, яны з’яўляюцца ілюстрацыямі да тых фанетычных рыс і асаблівасцяў, граматычных формаў і катэгорый, пра якія вядзецца гаворка. І трэба заўважыць, што ў такой ролі прыклады выступаюць як дастатковыя, кампактныя, не перагружаныя элементамі, што маглі б абцяжарыць успрыняцце і разуменне. Так, у дапаможніку для студэнтаў-беларусазнаўцаў натуральна выглядаюць прыклады: *студэнт – студэнткі* (Г, I, с. 26), *студэнтства* (Г, I, с. 37), *маладая студэнтка* (Г, II, с. 5), *Некалькі студэнтаў спазніліся на лекцыю* (Г, II, с. 5), *адзін студэнт* (Г, II, с. 6), *наш універсітэт* (Г, II, с. 6), *Я буду вучыцца ва ўніверсітэце* (Г, II, с. 14), *Дацэнт прадаўжаў чытаць свой даклад* (Г, II, с. 15), *Даклад ад’юнкта быў глыбокі і змястоўны* (Г, II, с. 32), *Мы, студэнты, пакажам, як трэба ахоўваць прыроду* (Г, II, с. 36), *Студэнт павінен, па-першае, любіць кірунак сваёй вучобы, па-другое, быць сумленным і працалюбівым* (Г, II, с. 40), *Я думаю, што студэнты на час напішуць кантрольныя працы* (Г, II, с. 46) і інш.

Большасць прыкладаў у “Граматыцы” дастаткова традыцыйная, датычыцца прыроды, надвор’я, чалавека, яго стану і пачуццяў, побытавага жыцця; разам з тым падбіраліся і прыклады больш новых, якія б характарызавалі актуальную рэчаіснасць: *сацыялогія* (Г, I, с. 18), *відэаграма* (Г, I, с. 27), *радыёаматар* (Г, I, с. 36), *сацыялізм* (Г, I, с. 37), *механізацыя* (Г, I, с. 37), *урбанізацыя*

(Г, I, с. 37), у тым ліку – сучаснае і ранейшае жыццё ў Савецкай Беларусі: *прафсаюз, сельсавет, камсамол, калгас, аблана, райана, БелТА* (Г, I, с. 36), *кулак, піянер* (Г, I, с. 32), *Менск з’яўляецца сталіцай Беларусі* (Г, II, с. 16), *Мой брат быў за міліцыянера* (Г, II, с. 17) і інш.

З другога боку, у выбары прыкладаў адчуваецца асоба стваральніка дапаможніка і яго індывідуальны падыход. У надрукаваным праз 46 гадоў пасля Другой сусветнай вайны дапаможніку выразна адчуваецца яе прысутнасць у такіх прыкладах, як: *без вінтоўкі* (Г, I, с. 17), *узброіць* (Г, I, с. 26), *камандуючы* (Г, I, с. 32), *Бацька і сын загінулі на вайне* (Г, II, с. 7), *Старыкі любілі пагаварыць аб вайне* (Г, II, с. 15), *Быў Паўлюк калісьці салдатам* (Г, II, с. 17), *Насуперак буры, салдаты ішлі ўперад* (Г, II, с. 37), *Я быў ранен (лёгка), потым вучыўся, жаніўся і выехаў за граніцу* (Г, II, с. 40), *Словам, яны былі шчаслівыя, што перажылі вайну* (Г, II, с. 40). Відавочна, што для Т. Рот-Жэброўскага, які сам ваяваў і быў двойчы паранены, тэма вайны была асаблівай.

Пра схільнасць да філасофскіх роздумаў пра сэнс жыцця, сутнасць чалавечых адносін, незваротнасць часу і непазбежнасць смерці сведчаць такія прыведзеныя ў дапаможніку прыклады: *Я хацеў бы жыць і намерці ў сваёй роднай вёсцы* (Г, II, с. 15), *Усё жыццё ёсць мысленне і праца* (Г, II, с. 16), *Смерць ёсць смерць* (Г, II, с. 16), *Людзі ёсць людзі* (Г, II, с. 16), *Хто доўга жыў, той многа бачыў* (Г, II, с. 45), *Што прайшло, тое не вернецца* (Г, II, с. 46).

Маральна-этычныя прыярытэты, заснаваныя на веры, раскрываюцца ў прыкладах: *Не чыні другому таго, чаго сам не любіш* (Г, II, с. 46), *Ісус Хрыстос вучыў “...якім судом судзіце, такім будзеце суджаны”* (Г, II, с. 61).

Такім чынам, пры выбары ілюстрацыйнага матэрыялу Т. Рот-Жэброўскі кіраваўся прынцыпам прастаты, лаканічнасці і даступнасці, што цалкам мэтазгодна з улікам інафоннай мэтавай аўдыторыі. За некаторымі прыкладамі можна ўбачыць рысы індывідуальнасці стваральніка дапаможніка – у іх праяўляецца прынцып рэалізацыі асобы аўтара.

II. Gramatyka historyczna języka białoruskiego (далей – “Гістарычная граматыка”, у прыкладах – ГГ) выйшла з друку ў лістападзе 1992 г. Наклад выдання – 825 экзэмпляраў. Рэцэнзент – доктар габлітаваны прафесар Міхал Лесеў. І калі “Граматыка” магла выкарыстоўвацца ў якасці дапаможніка па беларускай мове як замежнай, то гэтае выданне мае і вучэбнае, і чыста навуковае прызначэнне; акрамя таго, яно разлічанае на аўдыторыю, якая ў пэўнай ступені ўжо валодае беларускай мовай. Як піша сам Т. Рот-Жэброўскі ва ўводзінах, “Гістарычная граматыка паказвае, як складаліся фанетычная і граматычная сістэмы беларускай мовы, якія этапы развіцця яна прайшла, як асягнула сучасны стан. Гістарычная граматыка аб’ясняе многія з’явы сучаснай беларускай мовы, якія па-за гісторыяй незразумелы і нясны” (ГГ, с. 5). Менавіта таму гэтае выданне не страчвае цікавасці для гістарычнага напрамку беларускага мовазнаўства і можа выкарыстоўвацца гісторыкамі мовы і ў сучаснасці.

Структура “Гістарычнай граматыкі” адпавядае прынятай у вучэбнай літаратуры. Такі ж падзел сустракаем у дапаможніках па гістарычнай граматыцы, напрыклад, рускай мовы, якую добра ведаў і выкладаў Т. Рот-Жэброўскі.

Ва “**Уводзінах**” раскрываюцца прадмет і задачы гістарычнай граматыкі беларускай мовы, апісваюцца асноўныя этапы ў развіцці ўсходнеславянскіх моў, называюцца крыніцы вывучэння гістарычнай граматыкі і асноўныя пісьмовыя помнікі старажытнай пары.

Асобны раздзел пад назвай “**Гісторыя рускага пісьма**” прысвечаны графічным сістэмам у гісторыі беларускай літаратурнай мовы. У ім разглядаюцца кірылаўскі алфавіт, старарускае пісьмо, лацінская і арабская графіка – у тэрміналогіі стваральніка дапаможніка. Пры гэтым, як вынікае са зместу, тэрміны *руская* і *стараруская мова* адпавядаюць прынятым у сучаснасці тэрмінам *старажытнаруская* або *(агульна)усходнеславянская мова*. Адпаведна *рускае пісьмо* – гэта пісьменства ўсходніх славян храналагічнага перыяду, які сам

Тэатын Рот-Жэброўскі і яго дапаможнікі па беларускай мове

Т. Рот-Жэброўскі акрэслівае ва “Уводзінах” так: “I – ад маменту распаду праславянскай мовы (VI – VII стст.) да XIII – XIV стст. Гэта перыяд існавання адной старарускай (агульнаўсходнеславянскай) мовы, мовы ўсіх усходніх славян” (ГГ, с. 5).

У дапаможніку назіраецца традыцыйны падзел гістарычнай граматыкі на гістарычную фанетыку і гістарычную марфалогію.

У раздзеле “**Фанетыка**” падаецца апісанне фанетычнай сістэмы дапісьмовай пары, а таксама фанетычных працэсаў у галіне вакалізму і кансанантызму дапісьмовай і пісьмовай пары. Натуральна, што ў дапаможніку прадстаўлены і такія, што датычацца гісторыі ўсіх славянскіх, усіх усходнеславянскіх моў, так і такія, вынікамі якіх сталі фанетычныя асаблівасці беларускай мовы, напрыклад: аканне, дзеканне і цеканне, зацвярдзенне шыпячых і мяккага р’, прыстаўныя і ўстаўныя зычныя, страга канцавога j і інш.

Раздзел “**Марфалогія**” ахоплівае гісторыю наступных часцін мовы: назоўнік, займеннік, прыметнік, лічэбнік, дзеяслоў, прыслоўе, службовыя словы, выклічнікі. Для зменных часцін мовы прыводзяцца ўзоры скланення і спражэння.

Раздзелы “Фанетыка” і “Марфалогія” суправджаюцца сціслымі высновамі ў канцы.

Як у “Граматыцы” Т. Рот-Жэброўскі звяртаўся да звестак з гісторыі і дыялекталогіі беларускай мовы, так у “Гістарычнай граматыцы” ён, натуральна, звяртаецца па прыклады да сучаснай беларускай літаратурнай і дыялектнай мовы, а таксама да іншых славянскіх моў, найперш – рускай, польскай, стараславянскай.

Т. Рот-Жэброўскі, ствараючы сваю “Гістарычную граматыку”, кіраваўся найбольш пашыранымі агульнапрынятымі ў тагачасным навуковым і адукацыйным дыскурсе поглядамі, адпаведнымі ўзроўню развіцця гістарычнага мовазнаўства ў Польшчы і ў Беларусі. Гэта вынікае і са зместу самога дапаможніка, і з традыцыйнай яго сістэматызацыі і падачы, і з выкарыстанай тэрміналогіі.

Ілюстрацыяй сказанаму можа паслужыць і прынятая ў “Гістарычнай граматыцы” перыядызацыя гісторыі беларускай мовы:

I – ад маменту распаду праславянскай мовы (VI – VII стст.) да XIII – XIV стст. Гэта перыяд існавання адной старарускай (агульнаўсходнеславянскай) мовы, мовы ўсіх славян.

II – ад XIV да XVIII стст. Гэта перыяд раздзельнага існавання трох усходнеславянскіх моў – беларускай, рускай (велікарускай) і ўкраінскай. Працэс фарміравання ўсходнеславянскіх моў быў доўгі. Многія іх асаблівасці, якія састаўляюць спецыфіку кожнай мовы, паявіліся пазней XIII – XIV стст., другія, наадварот, узніклі стагоддзямі раней. Таму выразную храналагічную граніцу паміж старарускай мовай а беларускай, ўкраінскай і рускай правесці немагчыма.

III – XIX і XX стст. Гэта перыяд фарміравання і развіцця сучаснай беларускай літаратурнай мовы (ГГ, с. 5–6).

Праведзены храналагічны падзел паказвае на існаванні пэўнай праблемы: калі на складанасці размежавання перыядаў *старарускай (агульнаўсходнеславянскай)* і трох асобных усходнеславянскіх моў аўтар спецыяльна акцэнтуюе ўвагу, пішучы, што “выразную храналагічную граніцу паміж старарускай мовай а беларускай, ўкраінскай і рускай правесці немагчыма” (ГГ, с. 5), то асаблівасці пераходу ад II да III перыяду ніяк не асвятляюцца, пры гэтым застаецца незразумелым статус XVIII ст.: уваходзіць яно цалкам у II перыяд ці не ўваходзіць ў перыядызацыю наогул? Словы “ад XIV да XVIII стст.” трэба разумець як ‘ад XIV да канца XVIII ст.’ або ‘ад XIV да пачатку XVIII ст.’? Верагодна, трэба мець на ўвазе ‘ад XIV да канца XVIII ст.’ таму што падаецца перыядызацыя не гісторыі беларускай **літаратурнай** мовы, а гісторыі беларускай мовы, якая існаванне сваё (прынамсі ў выглядзе жывых народных гаворак) у праблемным XVIII ст., безумоўна, не спыняла. Аднак насуперак логіцы падачы I і II перыядаў назва III перыяду апелюе якраз да літаратурнай мовы. Гэта якраз і паказвае, што аўтар падтрымліваў традыцыйнае меркаванне пра існаванне заняпаду беларускай літаратурнай мовы ў XVIII ст. Так, у раздзеле “Гісторыя рускага пісьма” ён піша: “Калі пасля заняпаду,

які панаваў у XVIII ст., адраджацца стала беларуская пісьменнасць, якую запачаткавалі польска-беларускія пісьменнікі, яны ўвялі лацінку” (ГГ, с. 30). Развіццю гэтай ідэі Т. Рот-Жэброўскі прысвяціў асобны артыкул “U źródeł współczesnego białoruskiego języka literackiego” (1992), які ўзгадаўся вышэй. У ім прафесар піша пра беларускамоўную творчасць Яна Баршчэўскага, Яна Чачота, Аляксандра Рыпінскага, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Паўлюка Багрыма, Францішка Савіча, Арцёма Вярыгі-Дарэўскага, Вінцэнта Каратынскага, Кастуся Каліноўскага і некаторых іншых пісьменнікаў XIX ст. Сярод зробленых ім высноў наступная:

Яны першымі, не ведаючы старой царкоўна-славянскай мовы беларускай рэдакцыі, якой карысталася Вялікае Княства Літоўскае, адраджоную мову заснавалі на гаворках, пашыраючы ў пісьменстве, заснаваным на польскім алфавіце, аканне, дэканне і цеканне, якія з’яўляюцца найхарактэрнейшымі рысамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы [Rott-Żebrowski 1992c, с. 203].

4. Высновы. Разгледжаныя дапаможнікі па беларускай мове, складзеныя Т. Рот-Жэброўскім, засведчылі высокі навуковы ўзровень, адпаведны ўзроўню ведаў пра беларускую мову і яе гісторыю на самым пачатку 1990-х гадоў. Як вучэбнае выданне “Граматыка”, арыентаваная на інафонаў, вызначаецца прадуманасцю структуры і падачы асноўнага матэрыялу, гістарычныя камментары робяць яго больш зразумелым, а адсылкі да дыялектнага маўлення тлумачыць прычыны існавання варыянтнасці ў літаратурнай мове, выбар ілюстрацыйнага матэрыялу абумоўлены прынцыпам прастаты, лаканічнасці і даступнасці, а ў некаторых выпадках таксама і прынцыпам рэалізацыі асобы аўтара. “Гістарычная граматыка” з’яўляецца вучэбным дапаможнікам па гісторыі беларускай мовы, але таксама можа лічыцца і навуковым выданнем. Мэтавая аўдыторыя яго – асобы, што ўжо валодаюць беларускай мовай і паглыбляюць свае веды. Структура,

змест, асноўны матэрыял, тэрміналагічны апарат дапаможніка могуць быць ахарактарызаваны як традыцыйныя. Разам з тым заўважым, што вучэбныя выданні менавіта па гістарычнай граматыцы беларускай мовы такога узроўню, як дапаможнік Т. Рот-Жэброўскага, з’яўляюцца выключна рэдка. У беларускім адукацыйным дыскурсе ў якасці асноўнага дапаможніка выкарыстоўваюцца шматлікія перавыданні падручніка Фёдара Янкоўскага “Гістарычная граматыка беларускай мовы”, які ўпершыню выйшаў з друку ў 1974–1977 гадах. Варта таксама ўзгадаць, што з’яўленне разгледжаных дапаможнікаў – гэта адзін з вынікаў беларусазнаўчай дзейнасці прафесара Т. Рот-Жэброўскага ў асяродку люблінскай беларусістыкі.

Літаратура

- Барысенка В., 2017, *Вучэбна-метадычныя дапаможнікі па беларускай мове як замежнай. Дыяхранічны аспект*, “Беларуская мова як замежная”, № 1, с. 16–23 [Barysenka V., 2017, *Vučebna-metadyčnyâ dapamožniki pa belaruskaj move âk zamežnaj. Dyâhraničny aspekt*, “Belarускаâ mova âk zamežnaâ”, № 1, s. 16–23].
- Память народа. Награда Теотина Жабровского*, [online] <https://pamyat-naroda.su/awards/30047554?ysclid=l9oegr4m9x327848616> [доступ 30.10.2022] [Pamât’ naroda. Nagrada Teotina Żabrovskogo].
- Głogowska H., 2015, *Białoruskie drogi profesora Teotyina Rott-Żebrowskiego*, [w:] R. Skrzyniarz, M. Łobacz, B. Borowska (red.), *W służbie nauki, wychowania i wartości. Szkice biograficzne o lubelskim środowisku naukowym*, № 8, Lublin, s. 121–158.
- Kaleta R., 2015, *Kilka uwag o nauczaniu Polaków języka białoruskiego jako obcego*, [y:] I. Багдановіч (рэд.), *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зб. арт.*, Мінск, с. 69–79.
- Rott-Żebrowski T., 1991, *Gramatyka języka białoruskiego. Minimum gramatyczne, cz. 1*, Lublin.
- Rott-Żebrowski T., 1992a, *Gramatyka języka białoruskiego. Minimum gramatyczne, cz. 2*, Lublin.

Тэатын Рот-Жэброўскі і яго дапаможнікі па беларускай мове

Rott-Żebrowski T., 1992b, *Gramatyka historyczna języka białoruskiego*, Lublin.

Rott-Żebrowski T., 1992c, *U źródeł współczesnego białoruskiego języka literackiego*, *Dzieje Lubelszczyzny*, t. VI “Między Wschodem a Zachodem”, cz. IV,

J. Bartmiński, M. Łesiów (red.), *Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim*, Lublin, s. 195–207.

Witkowski W., 2006, *Profesor Teotyn Rott-Żebrowski*, “Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 62, s. 9–14.